

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ЄВХУТИЧ ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 17.02: 340

**МОРАЛЬ І ПРАВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ
УЯВЛЕНЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Сливка Степан Степанович,

Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Француз Анатолій Йосипович,

Університет економіки та права «Крок»,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук, доцент

Швачка Вікторія Юріївна,

Київський університет ринкових відносин,
декан юридичного факультету

Захист відбудеться «28» січня 2016 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини
«Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

Автореферат розісланий «25» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.О. Короед

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Право і мораль, як соціальні явища, історично й традиційно взаємопов'язані у процесах упорядкування, організації та регуляції відносин між людьми; вони співдіють у створенні та впровадженні ефективних механізмів соціальної взаємодії, безпосередньо спрямованих на оптимізацію й раціоналізацію діяльності визначальних соціальних суб'єктів. Під впливом зростання значущості регулятивного потенціалу нормативних систем права і моралі актуалізуються соціальні уявлення суспільства про своєрідність природи та призначення права й моралі; виявляються межі та результативність впливу цих регуляторів у вигляді санкцій, компенсацій, нагород тощо на наслідки нормативного регулювання суспільних відносин.

У багатоаспектних процесах такого регулювання мораль і право тісно взаємодіють, що відображається у взаємопроникненні особливих, притаманних кожному з цих соціальних регуляторів специфічних ознак, що характеризують їх автономні нормативні системи. Відтак виникає, утверджується й набуває прагматичного сенсу якісно своєрідне явище, яке отримало наукове визнання як морально-правовий вплив, що позитивно позначається на функціонуванні цілісної системи нормативного регулювання. Оскільки мораль і право як суспільні феномени мають однакову соціальну основу і слугують вагомим засобом забезпечення балансу інтересів окремих індивідів, соціальних груп, а також суспільства загалом, вони є формами суспільної свідомості, в яких відображаються морально-правова дійсність, пізнання й оцінювання якої проявляється насамперед у юридично значущій поведінці членів конкретного суспільства.

З огляду на це, дослідження змістових та структурно-функціональних особливостей морально-правового впливу на трансформаційні зміни в правовій системі України, яка стала на шлях демократичної, правової державності, визнання й дотримання верховенства права, інтеграції в систему загальноєвропейських ціннісних орієнтацій, має надзвичайно важливе науково-теоретичне й практичне значення у контексті вивчення соціальних уявлень сучасного суспільства про роль моралі й права у процесах правотворчості та реалізації права. Саме тому поглиблений аналітичний розгляд окресленої проблематики повинен сприяти синтезуванню теоретичних уявлень про змістові та структурно-функціональні особливості морально-правового впливу на вирішення ряду практичних трансформаційних завдань, пов'язаних зі здійснюваним у нашій державі реформуванням правоохоронних органів, з формуванням нового типу особистості правоохоронця, який повинен відповідати сучасним вимогам громадянського суспільства.

Науково-теоретичною базою дослідження стала філософсько-правова спадщина мислителів античності й учених наступних цивілізаційних епох, а також сучасників. Адже проблема співвідношення таких соціальних регуляторів, як право і мораль, порушувалася в різних аспектах у творах Арістотеля, Геракліта, Гомера, Піфагора, Платона, Протагора, Солона, Цицерона та ін. Ці мислителі

обґрунтовували своє розуміння права, справедливості, рівності, підкреслювали важливість цих чинників в управлінні державою.

Морально-правовим особливостям розвитку суспільних відносин присвячено класичні праці видатних зарубіжних учених, зокрема таких, як І. Бентам, Г. Гегель, Й. Гессен, У. Джемс, Дж. Дьюї, Ф. Зімбардо, І. Кант, Г. Кельзен, Л. Колберг, С. Марешаль, Г. Маркузе, С. Мілгрем, Дж. Ст. Мілль, Дж. Мур, Ф. Ніцше, А. Пайк, Ж. Піаже, Б. Рассел, Л. Феєрбах, З. Фройд, А. Шопенгауер.

Значний внесок у дослідження співвідношення моралі та права як суспільних феноменів зробили десятки вітчизняних та російських учених. З-поміж них – Р. Аболіна, А. Аверін, Р. Апресян, В. Бабкін, В. Бачинін, А. Бернюков, С. Бобровник, В. Братасюк, Р. Волітова, В. Графський, В. Грачов, С. Гусарєв, А. Гусейнов, С. Дністрянський, О. Дробницький, В. Єфименко, А. Заєць, О. Зайчук, Б. Кістяківський, В. Корецький, О. Лінчук, В. Малахов, А. Мордовцев, П. Недбайло, А. Овчинников, Н. Оніщенко, М. Палієнко, М. Панов, О. Петришин, Л. Попов, П. Рабінович, В. Рібаков, В. Селіванов, С. Сливка, Ф. Тарановський, Д. Тереза, А. Титаренко, М. Тофтул, А. Француз, В. Швачка, П. Юркевич та ін.

Однак, незважаючи на величезний літературний доробок та ряд захищених дисертацій, усе ж чимало актуальних для нинішньої законодавчої і правореалізаційної практики проблем залишилося поза увагою сучасних науковців. Йдеться насамперед про сприйняття, розуміння, усвідомлення прагматичної значущості морально-правового впливу на формування адекватних соціальних уявлень українського соціуму, що повинно істотно позначитися на процесах розбудови правової державності, створення належної законодавчої бази для реформування органів внутрішніх справ та формування правосвідомості їх працівників. Ці та ряд інших аспектів зумовили вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота безпосередньо пов'язана із напрямками багаторічних наукових досліджень, визначених темами, над якими працюють провідні кафедри Львівського державного університету внутрішніх справ, а саме: «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853) і «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є всебічне аналітичне осмислення у контексті основних положень загальної теорії держави і права сутності моралі і права як конкретних соціальних феноменів та з'ясування їх ролі у системі соціальних уявлень сучасного суспільства.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі основні задачі:

- сформулювати й обґрунтувати наукознавчу парадигму актуалізації проблем права і моралі в юриспруденції з огляду на використовуваний понятійно-категоріальний апарат;
- визначити мораль і право як невід'ємні складові духовної культури соціуму в системі соціальних уявлень;
- продемонструвати роль моралі і права у регуляції поведінки особистості;

- з'ясувати значення співвідношення та взаємодії права і моралі в розбудові правової державності;
- здійснити спробу теоретичного осмислення інституціоналізації взаємодії моралі і права в громадянському суспільстві;
- розкрити сутність моральної свідомості як важливого чинника формалізації оцінювальних понять у законотворчості;
- розглянути особливості морально-правового впливу на формування особистості правоохоронця в умовах реформування правоохоронних органів нашої держави;
- оцінити значення взаємодії права й моралі у підвищенні моральної культури та рівня правосвідомості правоохоронця.

Об'єкт дослідження – мораль і право як соціально-правові явища і чинники впливу на регуляцію суспільних відносин.

Предмет дослідження – теоретико-правовий аспект взаємозв'язку та взаємодії моралі й права у системі соціальних уявлень сучасного соціуму.

Методи дослідження були обрані відповідно до об'єкта і предмета, а також мети і задач наукового пошуку, задля їх всебічного виявлення та розкриття. Методологічне підґрунтя дисертації становить комплекс філософських, загальнонаукових та власне юридичних принципів, підходів, методів та прийомів.

Діалектичний метод необхідний для аналізу моралі і права як взаємопов'язаних і взаємопроникних систем регуляції суспільного життя (підрозділи 1.2, 1.6, 2.1, 2.3). Методологічний синтез інституціонального й аксіологічного підходів посприяв розглядові духовної культури людства (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3). Діалектичний метод дав змогу розглянути мораль і право як суспільні інститути та їх співвідношення у правовій державі (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.2, 3.1). Метод історизму застосовувався у дослідженні наукових праць мислителів минулого в їх історичній ретроспективі (підрозділи 1.1, 3.3). Досліджуючи різні аспекти взаємодії моралі та права у системі соціальних уявлень сучасного суспільства, застосовано системний підхід, який дав змогу проаналізувати деякі соціальні явища, які поєднуються в цілісну систему суспільства та взаємодіють з іншими соціальними системами (підрозділ 1.1, 1.2, 1.3, 2.2, 3.1). Формально-юридичний метод дав змогу визначити правові властивості таких явищ, як мораль, справедливість, право, правова держава, професійна діяльність, правосвідомість та механізми їх взаємодії (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). Метод аналізу і синтезу слугував вивченню співвідношення та взаємодії моралі і права у правовій державі та аналізу впливу норм права і моралі на формування правосвідомості правоохоронця в сучасний період розбудови громадянського суспільства (підрозділ 2.1, 2.3, 3.2). Метод порівняння у поєднанні з конкретно-історичним підходом дав можливість зіставити процеси становлення права та моралі в різні історичні періоди, виявити риси подібності та відмінності у формуванні правосвідомості правоохоронця та реалізації його професійної діяльності (підрозділи 2.3, 3.3). Метод узагальнення застосовувався під час підготовки висновків проведеного дослідження.

Підґрунтям дисертації є аналіз та теоретичне осмислення різноджерельних матеріалів, зокрема публікацій українських та зарубіжних науковців. Документальну та фактологічну основу дисертаційного дослідження становлять національне та зарубіжне чинне законодавство, а також міжнародні правові стандарти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в умовах реформування основоположних засад незалежної української державності, насамперед її правоохоронної системи, аналітично осмислено значення морально-правового впливу на адаптивне сприйняття його результатів у системі соціальних уявлень сучасного соціуму.

Результатом проведеного дослідження стало обґрунтування й формулювання ряду концептуальних положень, що вирізняються науковою новизною та мають істотне теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

– інтерпретовано з позицій загальної теорії держави і права положення про розуміння й сприйняття моралі та права як соціальних і суспільних явищ, як ефективних чинників регуляції суспільних відносин у їх взаємозв'язку в системі соціальних уявлень сучасного українського соціуму, що перебуває в умовах реформування засадничих основ незалежної державності, насамперед її правоохоронної системи;

– аргументовано значення морально-правового впливу на вдосконалення процесів правотворчості та реалізації права, творення відповідної законодавчої бази конституційованої правової держави, що мають чітко визначену гуманістичну спрямованість, яка знаходить свій вияв у наповненні прогресивними ідеями змісту діяльності інститутів і владних структур нашої держави;

– обґрунтовано теоретико-концептуальні засади необхідності реформаційних трансформацій, на підставі яких окреслено систему заходів щодо підвищення ефективності взаємодії норм права та норм моралі у формуванні правосвідомості працівника вітчизняних реформованих правоохоронних органів;

удосконалено:

– уявлення про характер дії моральної свідомості як суб'єктивної складової оцінювального критерію у правотворчості й правозастосуванні;

– методику дослідження категорій «мораль» та «право» як складових загальнолюдської культури і суспільно необхідних якостей, притаманних особистості працівника органів внутрішніх справ;

– тлумачення сутності комунікативної природи права та моралі в системі регуляції поведінки особистості з погляду збереження належного балансу між свідомістю та відповідальністю;

набули подальшого розвитку:

– підходи щодо встановлення логіко-еволюційної кореляції між співвідношенням і взаємодією права та моралі у правовій державі;

– положення про удосконалення взаємозв'язку моралі та права і напрацювання на цій основі морально-правового механізму реалізації професіоналізму правоохоронців у реформованій системі ОВС;

– трактування моральної свідомості як суб'єктивної складової критерію оцінки у правозастосуванні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: у *науково-дослідницькій сфері* – для подальшого напрацювання пропозицій щодо врахування специфіки змістових та структурно-функціональних особливостей морально-правового впливу на формування особистості працівника ОВС, для проведення загальнотеоретичних досліджень взаємозв'язку моралі та права в період розбудови правової держави та громадянського суспільства; у *правотворчій сфері* – для роботи над системою законодавчих актів, що повинні регулювати процеси інституціоналізації взаємодії моралі і права як суспільних і соціальних явищ та сприяти оптимізації морально-правового впливу на формування правосвідомості особистості правоохоронця в умовах реформування ОВС; у *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників та викладанні курсів «Теорія держави і права», «Історія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Філософія права» (акти впровадження Львівської комерційної академії від 12 листопада 2013 р. № 784/01-1.08, Львівського державного університету внутрішніх справ від 21 грудня 2015 р. № 55).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, де була виконана дисертація, та доповідалися на наукових конференціях та семінарах, таких як: II Регіональний круглий стіл «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 18 лютого 2011 р.); III Всеукраїнський круглий стіл «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, 9 грудня 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 17 лютого 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства» (м. Київ, 10-11 жовтня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Формування правової держави в Україні: проблеми та реалії» (м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2012 р.); Міжнародний науково-практичний конгрес «Об'єднання економістів и правведов – ключ к новому етапу развития» (м. Берн, Швейцарія, 29 листопада 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «IX Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 29-30 листопада 2013 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-гуманітарні виклики 2015 року» (м. Львів, 9 червня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в шести наукових статтях, п'ять з яких опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у періодичному виданні іншої держави (Республіка Молдова), та десяти тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять

підрозділів, висновків та списку використаних джерел (300 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 232 сторінки, із них 205 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, висвітлено ступінь розробки та методи наукового аналізу, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про публікації; вказано форми апробації та впровадження одержаних результатів.

Розділ 1 «Категорії права і моралі у загальній теорії держави і права», який містить три підрозділи, встановлює місце категорій моралі і права в загальній теорії держави і права та цінність їх як соціальних і суспільних явищ та ефективних чинників регуляції суспільних відносин у взаємозв'язку і взаємодії нормативних впливів цих феноменів на формування системи спеціальних уявлень про них та їх сприйняття сучасним українським соціумом.

У підрозділі 1.1 «*Наукознавча парадигма актуалізації проблем права і моралі в юриспруденції*» проаналізовано систему поглядів на об'єкт дослідження, втілених у відповідних концепціях, теоріях, методологіях, дослідницьких програмах, наукознавчий огляд яких засвідчує істотне значення цієї проблематики для сучасної юридичної науки; відстежено парадигмальну динаміку співвідношення моралі і права, зокрема за їх нормативними ознаками. Підкреслено, що ці норми мають ряд загальних спільних ознак (наприклад, регулюють відносини всіх людей; сприяють встановленню певного порядку в суспільстві; визнаються загальними правилами поведінки тощо); зазначено, що між ними є багато відмінностей. Таким чином, право (у цивілізованому суспільстві) не нав'язується моральній свідомості соціуму і навіть окремого індивіда, залишаючи без юридичних оцінок більшість ділянок юридичних відносин. Хоч право і мораль слугують одній меті – створенню і підтриманню т.зв. «замиреного середовища», забезпечення соціального порядку, проте досягають цієї мети різними шляхами. На таку розмежувальну особливість у співвідношенні права і моралі вказувало чимало учених. Здійснені в їх працях, частина з яких тією чи іншою мірою залучена до контексту дослідження, теоретичні обґрунтування підтверджують слушність такого положення: особливістю моралі як регулятора людських взаємин є те, що вона регулює свідомість і поведінку людей в усіх сферах життєдіяльності, охоплюючи особисте життя і міжособистісні стосунки; натомість інший глобальний регулятор впливає тільки на суспільно значущу поведінку (норми права є необхідним атрибутом держави, в якій мораль не може забезпечити поведінку, що повинна відповідати встановленому законом правопорядку). Стверджено, що виконання правових норм значною мірою зумовлюється тим, яким чином вони відповідають вимогам моралі. Норми права не повинні суперечити позитивним засадам суспільства. Разом із тим,

вимоги суспільної моралі неодмінно повинні враховуватися державними органами при розробленні нормативних актів держави.

У підрозділі 1.2 «Мораль і право – складові духовної культури суспільства» зазначено, що основою моралі та моральності є свобода людини, соціальна справедливість у суспільних відносинах. Саме через призму соціальних уявлень про сутність цих понять, через їх сприйняття соціумом здійснюється моральний вплив на зміст норм права, особливо в частині регулювання звичаїв, традицій, тощо. І хоч мораль (моральність) і право різні за смисловою визначеністю цих категорій, однак їх об'єднує взаємодія у формуванні й розвитку духовної культури суспільства, а також духовного світу кожної конкретної особистості, її свідомості, активної життєвої позиції. Саме вони відіграють роль найважливішого соціального регулювального чинника, який є складовою загальної системи громадянських стосунків і цілеспрямовано впливає на їх розвиток і вдосконалення. У цьому контексті важливо вирізняти основні відмінні риси права і моралі як складових духовної культури, що безумовно, позначатиметься на формуванні й розвитку системи соціальних уявлень сучасного соціуму про значущість цих феноменів гармонізації суспільних відносин, успішного здійснення глибоких трансформаційних змін у реформуванні правової системи.

У підрозділі 1.3 «Роль моралі і права у регуляції поведінки особистості» акцентовано на положенні, згідно з яким головні загальні риси моралі і права знаходять свій вияв у тому, що вони поповнюють зміст культури суспільства, стають ціннісними формами свідомості, набувають нормативності й перетворюються на чинники, які регулюють поведінку людей. Мораль проходить етапи свого розвитку одночасно з цивілізаційним поступом. Усе сказане простежується у працях багатьох визначних мислителів: філософів античності, І. Бенґама, І. Канґа, Г. Гегеля, І. Соловйова та ін. У різні історичні епохи, коли відбувалися зміни способів виробництва та суспільних устроїв головні моральні цінності практично не змінювалися, а лише вдосконалювалися, набуваючи значень духовних пріоритетів, а відтак усе тісніше зміцнюючи свої зв'язки з правом. Це істотно позначилося на ефективності морально-правового впливу на регуляцію поведінки особистості.

Загальноновизнано, що всі моральні норми формуються за правилом абсолютної деонтичної логіки, тобто зводяться до веління або заборони, адресованих окремо взятому індивідові. Особливість деонтичної структури моралі (в її відмінності від права) підкреслювалася філософами та правознавцями здавна. Так, І. Канґ зазначав, що вчення про мораль (моральність) зазвичай (ще з часів Цицерона) називали наукою про обов'язки, якою регулюється поведінка людини. Пояснював цю тезу німецький філософ тим, що моральний закон приписує обов'язок (зобов'язання), виходячи з якого згодом виводиться поняття про право.

Доведено, що норми моралі та норми права є загальноновизнаними правилами поведінки, а точніше – правилами поведінки загального, а не індивідуального характеру. Оскільки право визначає, підтримує і регулює зовнішній порядок, то мораль формує спеціальні якості особистості, здатної позитивно впливати на дотримання такого порядку. Монополізувавши примус в руках держави, право

стримує людей від загрозової (неадекватної) поведінки можливістю його застосування. Виховуючи почуття милосердя, стійкості до спокус, мораль, однак, не закликає до упокорювання, всепрощення, неспротивізму. Обов'язком моральної людини вважається захист пригноблених, немічних, нетерпимість щодо аморальних діянь, протидія їм. Законне право необхідної оборони ґрунтується на моральному обов'язку самозахисту, захисту слабких від злочинного нападу. Саме це вважається однією підставою правомірного застосування сили для виконання морального обов'язку, що є ознакою морально-правової регуляції поведінки особистості.

Розділ 2 «Взаємозв'язок моралі і права – важлива передумова становлення і розвитку правової держави», що складається з трьох підрозділів, спрямований на висвітлення морально-правового впливу, здійснюваного на процеси правотворчості та реалізації права, в яких знаходять віддзеркалення моральні основи права як одного з доктринальних принципів верховенства права у державі цього типу.

У підрозділі 2.1 *«Співвідношення та взаємодія права і моралі – законотворча основа правової державності»* зазначено, що це співвідношення проявляється у певній спільності, відмінності та взаємодії. Така взаємодія полягає в тому, що право ґрунтується на нормах суспільної моралі, підтримує та узаконює їх, сприяючи прогресивному розвитку соціуму, зокрема в реформуванні систем правового регулювання, шляхом утвердження верховенства права – визначального принципу правової державності. Охарактеризовано правову державу як організацію державної влади, засновану на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенства права і закону, взаємної відповідальності особистості і держави. Підкреслено важливу роль правової ідеології як системи правових ідей, теорій і концепцій, заснованих на дотриманні високоморальних принципів і цивілізаційних цінностей, особливо на етапі розбудови такої державності. Докладне дослідження витоків і розвитку правової ідеології, що своїми світоглядними та ціннісно-орієнтаційними функціями акумулює інтереси держави і соціуму, дозволяє формувати на базі взаємодії права і моралі ідеї-норми (ідеологеми), які стають елементами жорстких нормативних приписів, котрі стоять на сторожі стійкості й стабільності соціального порядку, на основі якого формується правопорядок демократичної правової державності.

Констатовано, що найхарактернішою рисою взаємодії моралі і права є можливість їх зближення, взаємопроникнення у нормотворчі структури, посилення через їхній узгоджений морально-правовий вплив заходів підтримання світопорядку в соціумі. Цим підтверджується обґрунтована теза, що в сучасному процесі переходу від традиційних до ліберальних цінностей відбуваються істотні зміни у співвідношенні моралі і права, що активно позначаються на юридичній практиці, зокрема на реформуванні правової системи. Ці зміни відображаються, насамперед, на переосмисленому сприйнятті осучаснених моральних принципів, що охоплюють усіх людей, закріплюють основи культури взаємин, які склалися у тривалому процесі історичного розвитку соціуму, що в нових соціально-політичних та економічних умовах набуває ознак повноцінного громадянського суспільства.

На формування й утвердження цих ознак кардинально впливає відповідність співвідношення та взаємодії права і моралі сучасним правовим реаліям.

У підрозділі 2.2 *«Інституціоналізація взаємодії моралі і права в громадянському суспільстві: спроба теоретичного осмислення»* підкреслено, що важливою умовою ефективного виконання мораллю її регулятивно-коструктивної функції є тісний зв'язок з інститутами права. Водночас як соціальний інститут мораль являє собою цілісну систему, яка складається з: суб'єктів моралі, котрі пов'язані з усіма іншими елементами моральної системи; теорії моралі (етики); моральних норм; моральної практики, моральних відносин, моральної діяльності, морального виховання; соціально-морального досвіду, моральної свідомості, моральної культури; моральності загалом.

У сукупності всі ці складові можна вважати базовими для визнання інституціональності суспільної моралі, яка ґрунтується на організаційно і процедурно підтримуваних настановах. Ними можуть бути загальноприйнятні правила-традиції і порядки, за якими здійснюється організація життєдіяльності членів суспільства, або ж конкретні кодекси, статuti, регламенти, прийняті в різноманітних колективах (спілках, корпораціях, товариствах, організаціях тощо). Таким чином, постає проблема інституціональності як фактора дієвості моралі, і водночас з'являється необхідність вирішення цієї проблеми, що обумовлено особливою її актуальністю у зв'язку з обговоренням питання про функціонування корпоративних і професійних моральних комплексів. Численні дискусії з цього питання у демократичних країнах заходу свідчать, що одночасно із визнанням і високою оцінкою принципу чесності має пріоритет принцип згоди, тобто соціально-моральні настанови, підкріплені спеціальним контролем і санкціонуванням, здійснювані за допомогою певних правових процедур (узгоджених правил). При цьому в демократичних суспільствах саме ці процедури (правила) є результатом суспільної (комунітарної) згоди, а їх застосування є предметом суспільної уваги. Спеціальними процедурами (правилами) регулюються дії стосовно реформування органів виконавчої влади, проведення реформ державного управління й місцевого самоврядування, що засвідчує потребу громадянського суспільства звертати особливу увагу на інституційний характер суспільної моралі.

Здійснено спробу теоретичного осмислення інституціоналізації моралі, що концептуально пов'язується з процесами її взаємодії з правовими явищами, а отже, певною мірою є підставою для твердження, що такі процеси істотно позначаються на правотворчості та реалізації права.

У підрозділі 2.3 *«Моральна свідомість – важливий чинник формалізації оцінюваних понять у законотворчості»* наголошено на тому, що теоретичний рівень моральної свідомості – це упорядкована й систематизована інтерпретація знань про дійсність, яка виявляється не лише в оцінці такого знання з позицій певної соціальної групи, а передусім відображає глибину осягнення сутності тих чи інших процесів, явищ тощо і методів такого осягнення, що загалом становить їх моральне оцінювання. Це упорядкована й систематизована інтерпретація знань про дійсність, яка виявляється не лише в оцінці такого знання з позицій певної

соціальної групи, а передусім відображає глибину осягнення сутності тих чи інших процесів, явищ тощо і методів такого осягнення, що загалом становить їх моральне оцінювання. Важливу роль у цьому відіграють моральні переконання, моральні установки, ціннісні орієнтації.

Досліджуючи природу морального оцінювання, запропоновано класифікувати морально-оцінювальні поняття не лише за їх функцією у механізмі юридичного регулювання, а й за аксіологічними критеріями. Якщо таку класифікацію розглядати з позиції морального оцінювання, яке базується на моральній свідомості, то оцінювальні поняття слід згрупувати таким чином: а) ті, що містять лише моральні оцінки, і в процесі їх застосування виникає потреба лише у моральному оцінюванні («гідність», «повага», «зневага», «жорстокість», «приниження», «образ», «добросовісність», «моральні засади», «аморальна поведінка», «цинізм» тощо); б) ті, що містять одночасно як моральні оцінки, так і оцінки, що не належать до сфери морального регулювання; такі поняття пов'язані з мораллю, але їхній зміст не вичерпується самими лише моральними аспектами («розумність», «завбачливе ставлення», «цільова репутація», «недобросовісна конкуренція», «зловмисна домовленість», «несправедливість умов договору» тощо), ці поняття перебувають, так би мовити, на стику між етичними, психологічними, правовими, економічними та іншими сферами пізнання. Наприклад, для того, щоб оцінити справедливість умов договору, треба зважати на низку насамперед економічних чинників (ситуацію, що склалася на ринку, становище контрагентів тощо).

Окремо підкреслено значення в моральному оцінюванні ідеологічної складової моральної свідомості, що містить ціннісно-нейтральне і ціннісно-значуще знання (інформацію про еталони оцінювання), а також моральні переконання, установки та ціннісні орієнтації. За допомогою моральних переконань інформація, що надходить із суспільної свідомості, засвоюється індивідуальною свідомістю законодавця чи правозастосувача, перетворюючись відповідно у ціннісно-нейтральне чи ціннісно-значуще знання. Останнє, зрештою, має здатність переходити в моральні установки особистості. Сукупність таких ситуаційних моральних установок утворює ціннісну орієнтацію особистості, яка працює у різних сферах права. Тож ціннісні орієнтації, моральні установки та переконання правознавця-теоретика або практика здебільшого і зумовлюють вибір еталонних зразків оцінювання, що, безумовно, дуже позитивно позначається на вдосконаленні чинної законодавчої бази, яка має відповідати сучасним вимогам розбудови демократичної правової держави з розвинутим громадянським суспільством.

Розділ 3 «Особливості впливу права та моралі на формування особистості працівника ОВС», який складається з трьох підрозділів, репрезентує прагматизм взаємодії моралі і права у процесах виховання моральної культури, формування правосвідомості та створення механізмів підвищення професіоналізму особистості працівника органів внутрішніх справ, що має відповідати вимогам здійснюваного реформування українських правоохоронних органів.

У підрозділі 3.1 *«Моральна культура – визначальна риса особистості сучасного працівника ОВС»* обґрунтовується зміст поняття «правоохоронець»,

«працівник ОВС», з'ясовується їх сутність та законодавча визначеність. За чинним українським законодавством статусом правоохоронця у вітчизняній правовій сфері наділені працівники органів державної влади, покликані виконувати функцію забезпечення правозаконності і правопорядку. До таких працівників законом пред'являються спеціальні вимоги щодо ділових і моральних якостей, стану здоров'я, рівня освіти, відсутності судимості тощо. Зважаючи на ці вимоги, йдеться про особистість високопрофесійну і високоморальну, фахова готовність якої характеризує суб'єктивний стан, за якого вона вважає себе здатною і підготовленою до виконання обов'язків, пов'язаних із професійною діяльністю, і прагне їх виконувати на належному рівні. Якість виконання повноважень працівником ОВС залежить від глибини усвідомлення ним свого морально-правового обов'язку, що певною мірою обумовлюється рівнем його моральної культури.

Узагальнюючи зміст та структурно-функціональні особливості морально-правового впливу на формування особистості, стверджується, що моральна культура працівника ОВС – це синтез стійких знань про гуманістичні принципи моралі й етики, впевненості у їх соціальному значенні й високому призначенні як для суспільства, так і для кожної посадової особи, вмінь реалізовувати їх у повсякденній поведінці і в конкретних вчинках. Зміст основних принципів моральної культури працівника ОВС полягає у відданості ідеалам демократичної, соціальної та правової держави; усвідомленні великої відповідальності перед кожним громадянином і суспільством в цілому; гуманному, дбайливому ставленні до людини; порядності, серед найважливіших ознак якої є чесність, правдивість, доброзичливість і шанобливе ставлення до людей; особистій чесності, що тісно пов'язано з протидією корупції; непримиренності до несправедливості, що виявляється насамперед у дотриманні вимог Конституції та чинного законодавства; рівності всіх громадян перед законом, поваги до будь-якої особи, гідність якої не може бути принижена за жодних обставин; у простоті, скромності, доступності тощо. Розглянутий узагальнений комплекс моральних вимог і правил поведінки дає можливість уявити, якою повинна бути моральна культура особистості, котра обрала фах правоохоронця.

У підрозділі 3.2 «Значення норм права і норм моралі у формуванні правосвідомості працівника ОВС» визначено правосвідомість як сукупність раціональних і психологічних компонентів, які не тільки відображають осмислене усвідомлення правової дійсності, а й впливають на неї, формуючи готовність особистості дотримуватися правової поведінки. Рівень розвитку правосвідомості безпосередньо позначається на поведінці особистості й поділяється на активний, звичайний і пасивний, що співвідноситься з найвищим і високим, середнім і низьким та кризовим циклом соціальної активності конкретної особистості. Елементами структури правосвідомості, які визначають готовність особистості до правової поведінки, є правова установка, ціннісні орієнтації, переконання, мета та мотиви. Від взаємодії цих елементів залежить негативна чи позитивна спрямованість правосвідомості, можливості її деформації або девіації.

Досліджуючи вплив норм права та норм моралі на формування правосвідомості працівника ОВС, визначено ті поняття, ознаки, структуру, функції та види, яких вона набуває за різних життєвих ситуацій. В умовах реформування правоохоронних органів нашої держави зростають вимоги до рівня правосвідомості їх працівників. Підвищення (до активного стану) цього рівня означає відображення в свідомості працівників органів внутрішніх справ чинного права України, оцінок у правових поняттях і категоріях посадових прав, обов'язків, заборон, дозволів, юридично значущих факторів і видів відповідальності за невиконання або неналежне виконання службового обов'язку, інших урегульованих правом відносин та уявлень про бажаність правових розпоряджень. Рівень правосвідомості працівника ОВС великою мірою залежить від обсягу правових знань, умінь і навиків, що визначають правовідносини, соціально-правові установки та орієнтації, відчуття й звички, правовий світогляд і правову культуру. Отже, працівники ОВС повинні глибоко і всебічно володіти правовими знаннями, що винятково важливо передусім для вироблення й ухвалення правильних рішень, для вибору правомірної лінії поведінки у найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Основою цих знань має бути практичне засвоєння і повсякденне використання норм права і норм моралі, що стає фундаментом формування саме професійної правосвідомості співробітника правоохоронних органів, що визначається ключовим суб'єктивним чинником, за яким оцінюється його готовність до захисту людей, соціуму і держави від антисуспільних і злочинних посягань.

У підрозділі 3.3 «Морально-правовий механізм реалізації професіоналізму працівника ОВС» обґрунтовується значення взаємодії права і моралі на формування й виховання високих професійних якостей особистості працівника ОВС, а відтак на ефективність реалізації його професіоналізму в службовій діяльності. Застосування для виконання поставленого дослідницького завдання такого еkleктичного (за формальним змістом) поняття, як «морально-правовий механізм», певним чином пов'язане із поняттям «морально-правовий вплив», у якому мораль і право, утверджуючи шляхом взаємодії певну соціальну реальну цінність, активно позначається на практичних процесах морального і правового виховання особистості, формування її професійних якостей, а відтак і реалізації їх у службовій діяльності, дає можливість всебічно розкривати практичні результати взаємодії права і моралі. При цьому враховується та обставина, що обидва соціальні чинники містять у собі норми, закони, інші засоби адаптування поведінки особи до зовнішнього середовища, до його соціальних умов. Це дає підстави вважати їх взаємозв'язок і взаємодію ефективним різновидом адаптивних механізмів.

Оскільки юридична практика має свої специфічні особливості правозастосування і відповідно до цього повинна мати адаптовану систему етичних норм, останні повинні знайти практичне відображення в реалізації професіоналізму працівника ОВС. Виконання цього завдання набуває виняткової актуальності в зв'язку з реформуванням Міністерства внутрішніх справ, у підпорядкуванні якого зосереджено більшість вітчизняних правоохоронців, котрі виконують свої функції згідно із законодавчим актом, що не відповідає сучасним правовим реаліям. Підкреслено, що поряд із суттєвим оновленням законодавчої бази, яка регламентує

діяльність правоохоронної системи, ефективність морально-правових механізмів реалізації професіоналізму працівника відповідного органу української поліції великою мірою залежить від впровадження заходів поліцейської деонтології, активного використання кращого досвіду зарубіжних країн, широкої імплементації в українське законодавство міжнародних нормативів і стандартів.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного узагальнення ряду наукових підходів до актуальної в загальній теорії держави та права проблеми, суть якої сформульована у меті й завданнях здійсненого дослідження, з'ясовано сутнісні характеристики категорій моралі та права. Ці феномени розглянуто як важливі інституціональні чинники впливу на систему спеціальних уявлень про результати їх взаємозв'язку та взаємодії, пов'язані з удосконаленням процесів регуляції суспільних відносин, зі змістовим моральним наповненням правотворчості й практики правозастосування. Відстежено наукове і прикладне значення морально-правового впливу на утвердження визначальних ціннісних принципів розбудови демократичної правової державності з активним громадянським суспільством; доведено значення прагматичних дій морально-правового механізму на вирішення ряду практичних завдань, що стосуються здійснюваної у нашій країні реформи правоохоронної системи, в якій чільне місце посідатиме морально-правове виховання особистості правоохоронця – нового типу працівника українських правоохоронних органів. Ці концептуальні положення в основному відображено у таких узагальнених положеннях, пропозиціях і рекомендаціях:

1. У сучасній юридичній літературі, як свідчить аналітичний огляд публікацій з окресленої тематики, проблеми співвідношення і взаємодії права і моралі як важливих соціальних чинників регулювання суспільних відносин ще не отримали належного висвітлення. Тому заслуговує актуалізації поглиблене вивчення парадигмальної динаміки аналізу спільності й відмінності нормативних ознак обох досліджених категорій у їх прагматичних взаємозв'язках. Підкреслюючи, що норми права і норми моралі мають чимало загальних спільних властивостей (зокрема, певною мірою задіяні в регулюванні відносин між членами соціуму; сприяють утвердженню світопорядку; впливають на стабілізацію правил поведінки і т.п.), що між ними існує багато відмінностей, зазначається, що кожна з них залежно від своїх особливостей впливає на регулятивний зміст свого призначення. Так, право (у цивілізованому суспільстві) не нав'язується моральній свідомості соціуму і навіть окремого індивіда, залишаючи без юридичних оцінок більшість моральних взаємин, учинків, суджень тощо. Маючи спільну мету – створення і підтримання т.зв. «замиреного середовища» із забезпеченим соціальним порядком – право і мораль досягають цієї мети різними шляхами.

2. Позаяк однією з визначальних рис моралі (моральності) є свобода людини та соціальна справедливість як цінність і оскільки вони зазнають змін залежно від динаміки соціально-економічних процесів, пов'язаних із життєдіяльністю індивіда і

соціуму загалом, то саме крізь призму соціальних уявлень про сутність і причини цих змін, через їх сприйняття й осмислення здійснюється моральний вплив на зміст норм права, особливо в частині регулювання звичаїв, традицій тощо. І хоч мораль (моральність) і право відрізняються за смисловою визначеністю, проте їх об'єднує взаємодія у формуванні й розвитку духовної культури суспільства, а також духовного світу кожної конкретної особистості, її свідомості, активної життєвої позиції. Саме вони відіграють роль найважливішого соціального регулювального чинника, який є складовою загальної системи громадянських стосунків і цілеспрямовано впливає на її розвиток і вдосконалення.

3. Норми права і норми моралі як види основних соціальних норм, тобто загальноновизнаних правил поведінки, які регулюють взаємини між людьми та їх об'єднаннями, відіграють кожна окремо свою вагому роль у формуванні й регуляції поведінки особистості – члена соціуму. Ця специфіка полягає в тому, що норми права (тобто норми об'єктивного права) фіксують загальнообов'язкові формально-визначені правила поведінки, що поширюються на окрему особистість і на спільноту (соціум); такі норми встановлені (або санкціоновані) та гарантовані державою. Натомість норми моралі (моральності) – це правила поведінки, що склалися у суспільстві; у них виражені уявлення людей про добро і зло, справедливість і несправедливість, обов'язок і честь, гідність і відповідальність. Дія таких норм забезпечується внутрішніми переконаннями особистості, заходами суспільного впливу через громадську думку тощо. Норми права і норми моралі мають тісний зв'язок з такими видами соціальних норм, як релігійні, політичні, звичаєві, культурні тощо. Цей зв'язок виявляється насамперед у тому, що кожна з перелічених норм певною мірою містить морально-правову парадигмальну атрибутику. Таке співвідношення дозволяє адаптуватися у системних соціальних уявленнях про значення досліджуваних категорій у функціонуванні сучасного соціуму.

4. Прагматизм взаємодії права і моралі виявляється насамперед у процесах правотворчості та реалізації права, що стає винятково важливим на складному етапі розбудови демократичної, правової державності. Оскільки їх співвідношення характеризується певною спільністю (наявністю низки спільних загальних ознак) та відмінністю (існуванням певної кількості розмежувальних ознак, зокрема за походженням, сферою дії, ступенем деталізації, формою вираження і т.д.), взаємодія моралі і права полягає в тому, що право ґрунтується на нормах суспільної моралі, підтримує та узаконює їх, сприяючи прогресивному розвитку соціуму, перш за все у реформуванні системи правового регулювання шляхом утвердження верховенства права – визначального принципу правової держави. Характеризуючи цей тип держави як організацію державної влади, засновану на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, взаємній відповідальності особи й держави, підкреслюється значущість для державного будівництва правової ідеології як системи правових ідей, теорій і концепцій, що засновані на дотриманні високоморальних цивілізаційних цінностей та в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність. Ця ідеологія має значний вплив на вдосконалення процесів правотворчості, що знаходить відображення у

законодавчій діяльності, для якої повинно бути загальним правилом: жодна норма права не повинна бути аморальною за змістом.

5. Важливою умовою ефективного виконання мораллю регулятивної конструктивної функції є її тісний зв'язок з інститутами права. Водночас, як особливий соціальний інститут, мораль являє собою цілісну систему, що охоплює: носіїв і творців моралі – суб'єктів, пов'язаних з усіма іншими елементами моральної системи: теорію моралі (етику); моральні норми; моральну практику, моральні відносини, моральну діяльність, моральне виховання; соціально-моральний досвід, моральну свідомість, моральну культуру; моральність загалом. У сукупності всі ці складові можна вважати базовими для визначення інституціональності суспільної моралі, яка ґрунтується на організаційно і процедурно підтримуваних настановах. Ними можуть бути загальноприйняті правила-традиції і порядки, за якими здійснюється організація життєдіяльності членів соціуму, або ж конкретні кодекси, статuti, регламенти, прийняті у різноманітних колективах (спілках, корпораціях, товариствах, організаціях тощо).

6. Теоретичний рівень моральної свідомості – це упорядкована й систематизована інтерпретація знань про дійсність, яка виявляється не лише в оцінці такого знання з позицій певної соціальної групи, а передусім відображає глибину осягнення сутності тих чи інших процесів, явищ тощо і методів такого осягнення, що загалом становить їх моральне оцінювання. Важливу роль у цьому відіграють моральні переконання, моральні установки, ціннісні орієнтації. Дослідження природи морального оцінювання дозволяє класифікувати морально-оцінювальні поняття не лише за їх функцією у механізмі юридичного регулювання, а й за аксіологічними критеріями. Чимале значення в моральному оцінюванні має ідеологічна складова моральної свідомості. Через моральні переконання інформація, що надходить із суспільної свідомості, засвоюється індивідуальною свідомістю законодавця чи правозастосувача, перетворюючись у ціннісно-нейтральний чи ціннісно-значущий зміст, відтак переходячи в моральні установки особистості.

7. Обґрунтування теоретико-концептуальних засад реалізації системи заходів щодо підвищення ефективності впливу взаємодії права і моралі на формування особистості працівника ОВС – нового типу працівника реформованих правоохоронних органів нашої держави – зосереджене насамперед на важливих аспектах формування його моральної культури, підвищення рівня правосвідомості та задіяння морально-правового механізму впливу взаємодії норм права і норм моралі на оптимізацію можливостей реалізації його професіоналізму. Відтак моральна культура працівника ОВС – це синтез етичних знань про гуманістичні принципи моралі й етики, впевненості в їх високому соціальному призначенні для кожної посадової особи та вмінь реалізовувати їх у повсякденній поведінці.

8. Правосвідомість – це сукупність раціональних правових і психологічних компонентів, які не тільки відображають осмислене усвідомлення правової дійсності, а й впливають на неї, формуючи готовність особистості дотримуватися правової поведінки. В умовах реформування правоохоронних органів нашої держави зростають вимоги до рівня правосвідомості працівників органів

внутрішніх справ. Підвищення цього рівня до стану активного означає відображення в їх свідомості чинного права України, оцінок у правових поняттях і категоріях посадових прав, обов'язків, заборон, дозволів, юридично значущих чинників і видів відповідальності за невиконання або неналежне виконання службового обов'язку, інших урегульованих правом відносин. Взаємодія права і моралі позначається на формуванні й вихованні високих професійних якостей працівника ОВС. Морально-правовий вплив як особливе явище акумулюючи сукупні ціннісні властивості права і моралі, активно відображається на юридичній практиці, активізує морально-правовий механізм для забезпечення ефективної реалізації професіоналізму правоохоронця в його службовій діяльності. Поряд із суттєвим оновленням законодавчої бази, яка регламентує функціонування правоохоронної системи, ефективність морально-правових механізмів реалізації професіоналізму працівника відповідного органу української поліції великою мірою залежить від впровадження заходів поліцейської деонтології, активного використання кращого досвіду зарубіжних країн, широкої імплементації в українське законодавство міжнародних нормативів і стандартів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Євхутіч І. М. Взаємодія права і моралі – один із факторів дослідження соціальних явищ / І. М. Євхутіч // Митна справа. – 2011. – № 1 (73). – Ч. 2. – С. 111–115.
2. Євхутіч І. М. Правові та моральні норми – вагомий чинник об'єднання і солідарності суспільства / І. М. Євхутіч // Митна справа. – 2011. – № 2 (74). – Ч. 2. – С. 37–41.
3. Євхутіч І. М. Мораль і право – взаємопов'язані і взаємопроникаючі системи регуляції суспільного життя / І. М. Євхутіч // Науковий вісник ЛьвДУВС: серія юридична. – 2012. – № 1. – С. 10–20.
4. Євхутіч І. М. Мораль і право як суспільні інститути: проблеми осмислення в умовах побудови громадянського суспільства / І. М. Євхутіч // Європейські перспективи : Науково-практичний журнал. – 2012. – № 2, ч. 1. – С. 87–93.
5. Євхутіч І. М. Стимулюючий вплив права та моралі на суспільний розвиток / І. М. Євхутіч // Митна справа. – 2012. – № 1. – Ч. 2. Кн. 1. – С. 54–59.
6. Евхутич И. Нормы права и морали: их влияние на формирование профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел / И. Евхутич // *Legea si Viata*. – 2014. – № 12/2 (276). – С. 46–51.
7. Евхутич И. Влияние норм права и морали на правосознание правоохранителя / И. Евхутич // *Revista Moldov eneascade dreptinternationals irelatii internationale*. – 2014. – № 3 (33). – С. 61–68.
8. Євхутіч І. М. Мораль і право як основні способи регуляції та нормування поведінки людини / І. М. Євхутіч // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матеріали II Регіонального круглого столу, 18 лютого 2011 р. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – С. 22–24.

9. Євхутіч І. М. Мораль і право як соціальні регулятори / І. М. Євхутіч // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування: тези доповідей III Всеукраїнського круглого столу, м. Львів, 9 грудня 2011 р. [упорядники: І. М. Ситар та ін.]. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 70–73.

10. Євхутіч І. М. Право і мораль у контексті суспільних відносин / І. М. Євхутіч // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 лютого 2012 р. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 174–177.

11. Євхутіч І. М. Мораль як суспільно необхідна якість сучасного правоохоронця / І. М. Євхутіч // Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства: матеріали міжнародної наукової конференції, 10-11 жовтня 2012 р. / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Б. І. Андрусишин [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 96–99.

12. Євхутіч І. М. Співвідношення права та моралі в правовій державі / І. М. Євхутіч // Формування правової держави в Україні: проблеми та реалії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24.11.2012 р.: у 3 ч. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. – Ч. 2. – С. 14–16.

13. Євхутіч І. М. Еволюція правової ідеології: історико-правове дослідження / І. М. Євхутіч // Zbiór raportów naukowych «Nauka w świecie społecznym» / 29.05.2013 – 31.05.2013/ – Łódź: Wydawca: Sp. Zo.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 47–50.

14. Євхутіч І. М. Мораль і право як складові духовної культури людства // Международный научно-практический конгресс «Объединение экономистов и правоведов – ключ к новому этапу развития» (г. Берн, Швейцария, 29 ноября 2013 г.). – 2013. – Том 2. – С. 115–117.

15. Євхутіч І. М. Професійна етика у діяльності ОВС / І. М. Євхутіч // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «IX Прибузькі юридичні читання», 29-30 листопада 2013 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., академік С. В. Ківалов. – Миколаїв: Іліон, 2013. – С. 93–95.

16. Євхутіч І. М. Мораль і право: спільне та відмінне / І. М. Євхутіч // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-гуманітарні виклики 2015 року» (9 червня 2015 року). – Львів: НАНР – Національна академія наукового розвитку, 2015. – Том 1. – С. 186–191.

АНОТАЦІЯ

Євхутіч І. М. Мораль і право в системі соціальних уявлень сучасного суспільства. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і

правових учень. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2015.

На основі комплексного дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення та взаємодії права та моралі з'ясовано сутнісні підстави впливу цих категорій на формування соціальних уявлень про шляхи трансформацій сучасного суспільства, обґрунтовано наукознавчу парадигму загальнотеоретичного правознавства щодо актуалізації вивчення категорій права і моралі, що дало змогу визначити роль цих суспільних чинників у формуванні соціуму та регуляції поведінки особистості.

Із позицій теорії держави і права особливий акцент зроблено на інтерпретації розуміння й сприйняття моралі і права як суспільних і соціальних явищ, на інституціоналізації їх нормативності в умовах побудови демократичної, правової держави з розвинутим громадянським суспільством. У цьому зв'язку підкреслено значення морально-правового впливу на вдосконалення процесів правотворчості та реалізації права, творення законодавчої бази, що повинна відповідати вимогам сьогодення.

Обґрунтовано теоретико-концептуальні засади необхідності реформування системи правоохоронних органів, одним із шляхів якого повинно стати впровадження ефективних заходів щодо підвищення результативності взаємодії норм права і норм моралі у формуванні правосвідомості, в реалізації професіоналізму нового типу працівника реформованих правоохоронних органів нашої країни.

Ключові слова: мораль, право, співвідношення, взаємодія, система регуляції суспільних відносин, справедливість, інституціоналізація, оцінювальні поняття, правова держава, громадянське суспільство, структура моралі, правосвідомість, професіоналізм працівника органів внутрішніх справ.

АННОТАЦІЯ

Евхутыч И.Н. Мораль и право в системе социальных представлений современного общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Открытый международный университет развития человека «Украина», Киев, 2015.

На основании комплексного исследования теоретико-правовых аспектов соотношения и взаимодействия морали и права выяснены существенные основания влияния этих категорий на формирование социальных представлений о путях трансформационных изменений современного общества. Обоснована науковедческая парадигма общетеоретического правоведения, касающаяся актуализации изучения категорий морали и права, что позволяет определить роль этих составляющих в формировании духовной культуры социума посредством

анализа истоков и исторического генезиса общественной морали как духовно-практического способа освоения мира.

С позиции теории государства и права особый акцент сделан на понимании и восприятии морали и права как общественных явлений, на институционализации их нормативности в условиях построения демократического, правового государства с развитым гражданским обществом. Подчеркнуто морально-правовое влияние на совершенствование процессов правотворчества и реализации права, реформирование правовой системы и создание законодательной базы, которая должна отвечать современным требованиям.

Анализируется взаимодействие норм морали и норм права с учетом того, что возникновение каждой из них определить практически невозможно, поскольку индивидуальные оценки различных ситуаций с позиции морали, распространяясь и получая общественное признание, перерастают с «моральной точки зрения» в норму, в правило поведения значительного количества людей (или всего общества). В праве же четко различаются правовые нормы (официально признанные и санкционированные государством) и правовые взгляды, правосознание, предложения о том, каким должно или не должно быть право.

Так же, как и право, мораль содержит уже традиционно признанные и закрепленные в обществе ценностные ориентации, однако испытывавшие существенные трансформационные изменения. Мораль несет в основном оценочные нагрузки (хорошо-плохо, справедливо-несправедливо); ее нормы действуют, прежде всего, через внутренние психологические механизмы, где на первый план выступают такие понятия, как совесть, долг, честь. Внешнее (общественное или групповое) одобрение или осуждение поступка тоже имеет большое значение, но и оно преломляется через внутренние императивы человека – его моральные принципы. Для нравственных норм характерно: а) отсутствие текстуального закрепления; б) большое значение внутренних мотивов или цели поступка для его моральной оценки; в) санкция за нарушение в виде общественного порицания.

Подчеркивается, что правосознание, как важная форма проявления профессионализма сотрудников органов внутренних дел, представляет собой систему правовых идей, взглядов, мыслей, представлений, знаний, как в области правотворчества, так и в практическом применении права. Правосознание обладает разносторонней, разветвленной структурой, зависящей от его содержания, что обусловлено различными факторами. Оно формируется и развивается на основе общественного сознания и его идей (философских, мировоззренческих, политических, моральных и т.д.), касающихся явлений общественной жизни и характера действий людей, общественных отношений, интересов и потребностей, обусловленных экономической и политической основой общества.

Ключевые слова: мораль, право, соотношение, взаимодействие, система регуляции общественных отношений, справедливость, институционализация, оценочные понятия, правовое государство, гражданское общество, структура морали, правосознание, профессионализм сотрудника органов внутренних дел.

SUMMARY

Yevkhutych I.M. Morality and law in the system of social representations of modern society. – *Printed as manuscript.*

The thesis for the scientific degree of Candidate of Laws in speciality 12.00.01 – theory and history of law and state; history of political and legal sciences. – Open International University of Human Development "Ukraine", Kyiv, 2015.

The dissertation deals with the comprehensive scientific research of theoretical and legal aspects of relationship and interaction between law and morality, and on this ground the essential reasons of these categories influence on the formation of social representations about the ways of transformations of modern society are found out; a scientific paradigm of general and theoretical jurisprudence as to making actual the process of studying of categories of law and morality is grounded, that gives a possibility to define the place of these social factors in shaping a society and the regulation of individual behavior.

From a standpoint of the theory of law and state special emphasis is made on interpretation of understanding and perception of morality and law as public and social phenomena, the institutionalization of their regulation in terms of building a democratic, legal state with a developed civil society. In this regard, it is stressed the importance of moral and legal impact on improving the law-making processes and implementation of law, on the legal framework creation, which must meet the present requirements.

The theoretical and conceptual bases of the necessity to reform the law enforcement system are grounded, one of the ways of which should be the implementation of effective measures to improve the efficiency of interaction of law and morality norms in the formation of consciousness, in the implementation of the qualification of a new type of workers of the reformed law enforcement agencies in our country.

Keywords: morality, law, their relationship, interaction, the system of regulation of social relationships, justice, institutionalization, estimated concepts, legal state, civil society, structure of morality, legal consciousness, professionalism of a law enforcement worker, professionalism of police officers.